

Kvalitativ psykologi som tilfældets psykologi

Klaus Nielsen¹ 

¹*Dept. of Psychology, University of Aarhus, Bartholins Allé 9, Bygning 1350, kontor 224, DK-8000 Aarhus C, Denmark*

Hensigten for denne artikel er at komme med et bud på, hvad der kendetegner en kvalitativ psykologi. Artiklen tager udgangspunkt i *tilfældet*, som et centralt erfaringsmæssigt omdrejningspunkt for en kvalitativ psykologi. Tilfældet eller oplevelsen af det tilfældige vil fungere som teoretisk *prisme* til at reflektere og sammenholde forskellige overvejelser over, hvad en kvalitativ psykologi er for en størrelse og hvilke kritiske potentialer denne tilgang kunne besidde, hvis den blev udviklet yderligere. Det tilfældige kan forstås på mindst tre måder: 1) At noget er en tilfældighed, hvilket vil sige, at det tilfældige betegner her det uforudsete og det uventede. 2) At noget er tilfældet. Her henviser det tilfældige til det konkrete eksisterende og enkeltstående. 3) At noget er tilfældigt henviser til et mere grundlæggende organiserende princip for mennesker, handlinger og sociale samspil. Med tilfældet som udgangspunkt formulerer artiklen en kritik af mainstreampsykologiens forståelse af mennesket som et informationsbehandlingssystem, hvor der ikke er plads til den ”anden”, til meningsbegrebet eller til tilfældet. Artiklen diskuterer kort psykologiens replikationskrise som et udtryk for at mainstreampsykologien netop ikke kan undgå at forholde sig til tilfældet eller det tilfældige. Afslutningsvist diskuteres hvad en kvalitative psykologi som tilfældets psykologi kan bidrage med konstruktivt. Her ligger fokus på det social, det konkrete og meningsaspektet.

Keywords: Kvalitativ psykologi, tilfældet, tilfældigheden, replikationskrise, mening.

At skrive er også en slags hævn over livets tilfældigheder: uheld, tab, smerte. Hvis du skaber noget ud af det, så har disse begivenheder ikke længere magten over dig.

- Louise Glück

Introduktion

Formålet med denne artikel er at afdække og komme med et bud på, hvad der kendetegner en kvalitativ psykologi¹. Mit bud er, at vi må begynde med *tilfældet*, som et centralt erfaringsmæssigt omdrejningspunkt for en kvalitativ psykologi. Indledningsvist vil jeg kort skitsere, hvordan mit forslag adskiller sig fra tidligere forslag. En skitse, der er langt fra uddybende. Tidligere bud har søgt at definere en kvalitativ psykologi enten inden for en fænomenologisk/humanistisk (se eksempelvis Giorgi, 1970) eller en emancipatorisk ramme (se eksempelvis Parker, 2005). Den fænomenologiske/humanistiske position opererer med en individforståelse, hvor bestræbelsen på at konstituere mening i det enkelte individs eksistens er det definerende omdrejningspunkt for en kvalitativ psykologi. Inden for den emancipatoriske ramme er en kvalitativ psykologi defineret ved dens konfrontation med social uretfærdighed, og en kvalitativ psykologi legitimeres ved dens konfrontation med disse sociale uretfærdigheder. Begge positioner er vigtige og indeholder vægtige analyser af den menneskelige eksistens, men begge positioner legitimerer sig ud fra deres idealforestillinger (mening og social retfærdighed), der hurtigt lukker sig om sig selv, mens de erfaringer, der kendetegner den menneskelige eksistens ikke bliver tilstrækkeligt udfoldet og udforsket. Inspireret særligt af Kierkegaard, vil jeg fremhæve, at en formulering af en kvalitativ psykologi legitimeret gennem forskellige idealforestillinger (mening eller social retfærdighed), risikerer at negligere de hverdags erfaringer, der kendetegner den menneskelige eksistens. Kierkegaard viser i sine analyser, hvordan bestemte æstetiske, etiske og religiøse idealforestillinger i hverdagslivet konstant bryder sammen i mødet med eksistensens tilfældigheder (se Nielsen 2018 for en uddybning). Den akademiske centrifugalkraft i Kierkegaards imponerende forfatterskab er, for mig at se, kærlighedshændelsen, hvis mulige tilfældigheds karakter fastholdes i Kierkegaards samlede analyser. Det paradoksale er, at på ene side er kærlighedshændelser i den menneskelige eksistens de mest transformerende hændelser, på den anden side, er disse hændelser i høj grad underlagt tilfældighedens karakter (se Sköld, 2021; Sköld & Roald, 2021 for en nærmere fænomenologisk/eksistentiel analyse af kærligheden og lykkens tilfældigheds karakter)².

¹ Artiklen er en videreudvikling af et oplæg jeg gav i forbindelse med en konference om kvalitativ psykologi, og dens karakter er spekulativ filosofisk.

² I sin analyse af kærligheden konkluderes det: "Our life trajectories are in each moment colored by an accidental arbitrariness" (Sköld & Roald, 2021, p. 9)

Samlende vil fremstillingen være bygget op om *tilfældet* (til fælles/til en fælle) som en samlebetegnelse for en kvalitativ psykologi. Tilfælde kan leksikalt bestemmes som en begivenhed eller omstændighed, der ikke er forudset (sproget.dk)³. Altså, det centrale i tilfældet er, at det både drejer sig om det uforudsigelige og også om det konkrete. Desuden ligger der i begrebet i dets oldnordiske betydning også en henvisning til, at vi har noget til fælles – altså at tilfældet, altså i form af det uforudsigelige, er en livsbetingelse som vi deler – tilfældet er også det vi har til-fælles, som vi deler med vore fæller.

Tilfældets psykologi

I denne artikel, vil jeg bruge tilfældet eller oplevelsen af det tilfældige som teoretisk *prisme* til at reflektere og sammenholde forskellige overvejelser over, hvad en kvalitativ psykologi er for en størrelse og hvilke kritiske potentialer denne tilgang kunne besidde, hvis den blev udviklet yderligere. Ligesom prismet spalter lysets stråler i mange forskellige retninger, så sætter begrebet om det tilfældige også en lang række forskellige betydninger på spil, og skaber dermed et felt, der åbner for refleksion. Tilfældet er et mangetydigt begreb, der peger mange steder hen, og jeg vil i denne fremstilling fastholde prismets logik, og ikke søge at udvikle en samlet og logisk sammenhængende teori på, hvad en kvalitativ psykologi er men derimod tilbyde en mangfoldighed af refleksioner. Det er en indgang til at tale om mennesket som et konkret eksisterende socialt og historisk betinget individ, som ligger til grund for en kvalitativ psykologi og det forenes, for mig at se, i tilfældet. Tilfældet kalder altså på en genkendelig oplevelsesdel og på en begrebslig udredning af forholdet mellem hverdag og videnskab. Jeg vil kort udfolde de forskellige betydninger og dernæst vil jeg kort præcisere, hvad der for mig at se er betingelserne for det tilfældige.

Det tilfældige kan forstås på mindst tre måder: 1) At noget er en tilfældighed, hvilket vil sige, at det tilfældige betegner her det uforudsete og det uventede. 2) At noget er tilfældet. Her henviser det tilfældige til det konkret eksisterende og enkeltstående. 3) At noget er tilfældigt henviser til et mere grundlæggende organiserende princip for mennesker, handlinger og sociale samspil.

³ Her ligger der også en anden betydning nemlig, at noget ”rent faktisk er tilfældet” – altså at noget er sandt.

At noget er en tilfældighed

Denne forståelse af det tilfældige er grundlæggende og peger på det socialt relationelle som betingelse for tilfældets psykologi, hvor samtidighed er en betingelse. Den grundlæggende antagelse er her, at vi deler den menneskelige eksistens med andre mennesker, der ligesom vi selv, er handlende personer, der har intentioner, ønsker og ambitioner på samme måde som vi selv har det. I denne forståelse er samtidighed mellem selv og anden en betingelse, men mit anliggende med at gøre samtidigheden til udgangspunkt er ikke primært at etablere en forståelsesdimension, som man eksempelvis ser hos Buber (2013) eller Honneth (1996). Mit anliggende er derimod at fokusere på samtidighedens handledimension. Konsekvensen af mødet med den anden er altid, at det uventede og uforudsigelige kommer til syne i form af det vi i denne sammenhæng vil kalde tilfældigheden. Når vi møder andre i det sociale liv, i dagligdagen eller til uformelle eller formelle møder, så ender vi ofte helt andre steder end det vi har planlagt eller forventet (Wittgenstein, 1969). Som jeg vil vende tilbage til, så stiller mainstreampsykologien sig ofte tilfreds med at undersøge de planer og forventninger individet har til mødet og den anden, men sjældent udforskes mødet eller det uforudsete, tilfældigheden, der skabes i mødet.

At noget er tilfældet

Den anden forståelse af det tilfældige, jeg vil fremhæve, knytter sig til det konkret-særlige tilfælde. Netop fordi mødet kalder på tilfældigheden, så vil tilfældigheden altid vise sig som det konkret-særlige tilfælde og det er naturligvis også derfor, at man i den kvalitative forskning ofte arbejder med et begrænset sample, så der er plads til blandt andet at udforske, det, der er tilfældet. Som jeg vil uddybe i et senere afsnit, når mødet kalder på tilfældigheden, så er det fordi, at mødet er kendetegnet ved et møde med en konkret anden og dennes intentioner og interesser, hvilket åbner for nye tilfældigheder. Når man læser forskning baseret på kvalitativ forskning, så er det endda ofte enkelte beskrivelser af enkelte hændelser, der påkalder sig opmærksomhed og mere analyse – hvis vi vender os mod psykologiens klassikere, så kan her nævnes Piagets dvælen ved bestemte observationer af børn, der leger eller Freuds minutøse analyser af enkelte personers drømme, fortællelser, forglemmelser og fortrængninger, der er i centrum. Der ligger en

antagelse om, at hvis man forskningsmæssigt fordyber sig i enkelttilfældene, så åbner det for en relationel forståelse af selv og socialitet. Det er bemærkelsesværdigt, at mange af de landvindinger, som psykologien har gjort, har den gjort gennem studier af enkelte tilfælde (Kvale, 2003). Det vender jeg tilbage til.

At noget er tilfældigt

Det tilfældige peger på, at den sociale eksistens i mange tilfælde er konstitueret tilfældigt som et grundvilkår og fundament. Hvis jeg ikke havde været til stede til en ganske bestemt fest, havde jeg aldrig mødt min kommende ægtefælle; havde jeg ikke stødt ind i en bestemt person på et bestemt tidspunkt, så havde jeg aldrig fået et bestemt job. En væsentlige del af den menneskelige sociale eksistens er konstitueret tilfældigt. Det tilfældige kalder på et forståelsesarbejde, der ofte gennemføres både socialt og individuelt. Vi afviser og værner os mod tilfældet og udvikler hurtigt en systematik, hvor vi udvikler en 'dybere' mening med, at det netop var os, der skulle være ægtefæller eller at jeg fik det job, som jeg jo altid var 'skabt' for. Det er netop dette forståelsesarbejde, der er vigtigt for en kvalitativ psykologi fordi det er igennem forståelsesarbejdet, at både den personlige og sociale identitet skabes.

Som beskrevet ovenfor, så betragtes tilfældet i dens konkrete fremtrædelser, som konsekvensen af en relationel socialitet båret af menneskelige autonomi, frihed og forskellighed. Netop dette må være udgangspunktet for en kvalitativ psykologi. Hvis vi tager udgangspunkt i det tilfældige, så skaber vi også et rum, hvor indenfor det er muligt at spørge og undersøge de intentioner, der er indbygget i og som er konsekvenser af det tilfældige. Der skabes med andre ord en position af tilstræbt spørgende åbenhed og en konstruktiv uvidenhed overfor tilfældet, hvilket for mig at se skaber et konstruktivt udgangspunkt for en kvalitativ psykologi.

Min tilgang til tilfældet og en kvalitativ psykologi

Mine overvejelser om en kvalitativ psykologi som tilfældets psykologi kommer selvfølgelig forskellige steder fra. Jeg har allerede nævnt Kierkegaard, som for mig at se er en tænker, der rastløst vender kærlighedshandlingens tilfældighedskarakter som uundgåelige del af den menneskelige eksistens igennem de mange forskellige

pseudonymer, der er kernen i Kierkegaards forfatterskab. Overvejelser om tilfældighedens natur kommer selvfølgelig også fra mine egne erfaringer. Der er meget i mit liv, hvor jeg tænker, at tilfældigheden spillede en overordentlig stor rolle for, at tingene gik som de rent faktisk gik. En anden erfaring, der har betydning for min tilgang til en kvalitativ psykologi knytter sig til mit arbejde med kvalitativ forskning. Her oplever jeg tit, at jeg tænker igennem enkelte tilfælde for at kunne forstå de menneskelige eksistenser, som jeg søger at forstå. Jeg ved godt at i de fleste metodebøger i kvalitativ forskning foreskriver systematik, når det gælder design, kodning og analyse, hvorefter mønstrene i materialet gerne skulle træde frem nærmest af sig selv. I virkeligheden er det dog ofte enkelttilfældene, der har klæbet sig fast i min tænkning, og som det er vanskeligt at slippe og som jeg må vende tilbage til igen og igen for at overveje, hvilke betydninger, de indeholder. Eksempelvist, da jeg for mange år siden udarbejdede min ph.d. afhandling om, hvordan pianister på konservatoriet lærer at spille klaver et højt kunstnerisk niveau (Nielsen, 1999), var der enkelte passager i et enkelt interview, hvor eksempelvis en kvindelig pianiststuderende gav en skarp og kritisk beskrivelse af den forlorenhed og det hykleri, der også knyttede sig til læringsmiljøet på konservatoriet, som jeg havde vanskeligt ved at slippe i mine videre analyser. En beskrivelse, der var vanskeligt at slippe og en beskrivelse, der i den grad stred i mod, hvordan de andre studerende og lærere beskrev miljøet på konservatoriet.

En tredje inspirationskilde er hentet fra diskussionen af det postmoderne og særligt Lyotards analyser af sammenbruddet af de store narrativer i den vestlige tænkning og i den vestlige kultur (Lyotard, 1996). Lyotard påpegede i sine analyser af det postmoderne, at de store narrativer har mistet deres legitimitet og troværdighed. Lyotards kritik er rettet mod ideen om, at historien og historiens udvikling er båret af en samlende ide eller plan, som er forudsigelig og som vi kan få indsigt i via videnskaben, og at denne indsigt fungerer emanciperende for den menneskelige eksistens. Både ideen om at historien er båret af en samlet ide og at denne ide kan fungere frigørende har vist sig at være fortællinger, hvis legitimitet har lidt skibbrud i de seneste årtier. Der er meget få, der i dag tror på, at ideen om at vi ved hjælp af videnskab og teknologi kan frigøre os fra kapitalismens åg og etablere et kommunistisk idylsamfund eller frigøre os fra drifterne i det ubevidste dyb for kun at lade os styre alene af vores fornuft eller rationalitet. Vi kan tilføje, at vi lever i en tid, hvor endnu en af de store narrativer er ved at støde på grund

nemlig den neoliberale fortælling, hvor markedet er styret af en usynlig hånd, der stiltiende organiserer individernes handlinger og fordeler rigdom efter fortjeneste. Finanskrisen i 2008 og den voldsomt stigende sociale ulighed (Piketty, 2014) har undergravet tiltroen til denne tilgang og vist den for hvad den er, nemlig en fortælling. Uagtet at Lyotard er lidt bedaget i forhold til den historiske udvikling, så er hans pointe vigtig, nemlig at vi efter sammenbruddet ikke længere kan tage udgangspunkt i de store fortællinger, når vi skal teoretisere i forhold til den menneskelige eksistens. Vi bliver tvunget til at tage udgangspunkt i det kontekstuelle, det historiske betingede, det tidsmæssigt begrænsede – i det tilfældige. I de store fortællinger ligger også de store planer og med dem ambitionen om forudsigelsen. Vi må teoretisere en kvalitativ psykologi fra et andet perspektiv, hvor det uforudsigelige og det tilfældige indgår som grundelementer. Inden jeg går videre med, hvad der kan ligge i en kvalitativ psykologi baseret på tilfældet, så vil jeg kort udfolde de kritiske potentialer, der kan ligge i en kvalitativ psykologi baseret på et sådant grundlag.

Forvaltningens psykologi

En kvalitativ psykologi åbner ideelt set for at andet sæt spørgsmål end de som mainstreampsykologien i dag stiller og det er der behov for. Netop behovet for at stille andre spørgsmål var også det, der drev både den humanistiske og emancipatoriske version af den klassiske kvalitative psykologi tidligere. Den humanistiske kvalitative psykologi (Giorgi, 1970) kritiserede den empiristisk inspireret behaviorisme for at mangle et individ og et meningsbegreb, mens den emancipatoriske kvalitative psykologi formuleret af Parker kritiserer mainstream psykologiens positivistiske idealer for at dække over en normativ-politisk konservatisme (Parker, 2005). Som jeg vil uddybe i det følgende, så har både den humanistiske og emancipatoriske version af en kvalitativ psykologi ret i deres kritik, men inden vi når så langt, vil jeg præcisere hvori en kvalitativ psykologi baseret på tilfældet adskiller sig fra mainstreampsykologi og præcisere, og hvilke spørgsmål den giver mulighed for at stille.

Mainstreampsykologien er i dag det, som jeg vil betegne som en *forvaltningspsykologi*. Den dominerende forståelse af mennesket i forvaltningspsykologien er hentet fra en gren af den kognitive psykologi, der betegnes som informationsprocespsykologien. I den

forståelse knytter forvaltningspsykologien sig til at en bestemt forståelse af mennesket, som er blevet alt dominerende inden for psykologien, nemlig en forståelse af mennesket som et informationsbehandlingssystem. I informationsprocespsykologien fremstår mennesket som en størrelse, der forvalter et input fra den ydre verden. Et input, der i menneskets kognitive system transformeres til en informationsenhed, der så behandles, lagres og i sidste ende i gang sætter en handling. Som Steinar Kvale allerede for mange år siden påpegede, så forstås menneskets relation til sig selv, som et forvaltningssystem eller et bureaukrati: "The psychology of memory has become the science of a mental bureaucracy" (Kvale, 1977, p. 176). Kvales pointe er, at denne menneskeforståelse ikke baserer sig på en systematisk forskning af den menneskelige eksistens, men derimod er en afspejling af nogle historiske tendenser, hvor bureaukratiet er blevet den dominerende form for organisering af menneskelige aktiviteter i et senmoderne samfund og ved at være funderet på denne menneskeforståelse har psykologien afskrevet sig muligheden for at formulere en genuin forståelse af, hvad der kendetegner den menneskelige eksistens. Den grundlæggende pointe er her, at den menneskelige autonomi, frihed og forskellighed, som den leves i praksis, ikke spiller nogen rolle for psykologien. Det formelle og abstrakte informationsbehandlingssystem bliver genstandsfeltet for mainstreampsykologien, og, som præciseret af Kvale, så fungerer den menneskelige informationsbehandling ligesom et ethvert andet administrativt system. At forvaltningspsykologien bliver dominerende, er en historisk konsekvens af en commonsense antagelse om, at den sociale og individuelle verden er styret af lovmæssigheder. Hacking (1990) viser gennem sine historiske analyser, hvordan den moderne statistik i midten af det forrige århundrede bliver et centralt redskab til forstå menneskelige handlinger og hvordan den moderne statistik selv kommer til at fremstå som en repræsentation for, at den sociale og individuelle verden tilsyneladende er styret af en lang række lovmæssigheder, som videnskaben og det rationelle menneske skal processere for at kunne handle rationelt (Hacking, 1990). Som Wilhelm Wundt, en af psykologiens grundlæggere, skriver så tidligt som i 1862: "It is statistics that first demonstrated that love follows psychological laws" (Wundt, 1862 in Hacking, 1990). Statistikken, og dermed troen på at den sociale og individuelle verden er styret af lovmæssigheder, erstatter middelalderens tro på, at naturens verden er reguleret af guds love. I denne sammenhæng bliver mainstream

psykologiens individforståelse et subjekt, der skal forvalte disse lovmæssigheder gennem en evindeligt informationsprocessering⁴.

Hvis vi ser nærmere på mainstream psykologiens historie, så bliver det tydeligt, at informationsprocespsykologien helt konkret har sine rødder i en administrativ forvaltningspraksis. Den amerikanske psykolog Herbert Simon er et levende eksempel på denne historiske sammenhæng. Simon er formentlig den moderne psykolog, der har sat det kraftigste aftryk på den moderne mainstreampsykologi og er den forsker, der har sat informationsproces psykologien på dagsordenen inden for den psykologiske forskning. I 1957 publicerer Simon "Models of Man", som revolutionerede psykologien ved at skifte en behavioristisk forståelsesramme ud med en informationsprocesseringstilgang til mennesket og denne bog kom til at sætte dagsordenen for en kognitive revolution, der stadig spiller en afgørende rolle for mainstreampsykologien i dag (Simon, 1957). Det interessante i denne sammenhæng er at den informationsprocesstænkning, som danner grundlaget for mainstreampsykologiens menneskeforståelse, og som Simon udvikler, er hentet fra studier af administrative praksisser i store organisationer. I 1947 udgav Simon sin doktorafhandling "*Administrative behavior: A Study of Decision-Making processes in Administrative Organizations*" – en bog, der blev og fortsat er en klassiker inden for organisationspsykologien. I denne bog udvikler Simon ideen om mennesket som en administrativ størrelse (det han betegner som 'administrative' man) og det, der kendetegner det administrative menneske er, at det konstant konfronteres med informationer, som må behandles for at vedkommende kan agere fornuftigt: "(...) administrative man can make his decisions with relatively simple rules of thumb that do not make impossible demands upon his capacity for thought" (p. 22)⁵.

Med en menneskeforståelse, der baserer sig på informationsprocespsykologien, så bliver en særlig metodisk logik alt afgørende for mainstreampsykologien som videnskab. Kun gennem at kontrollere de 'input' som mennesket modtager kan man gennem systematisk analyse af de output, der følger systematisk slutte sig til det, der er imellem input og

⁴ Som fremhævet af Reinertsen (2020) så lever vi i en tid, hvor viden i form af informationer aldrig har været mere omfattende i volumen, men samtidigt så synes viden og informationer at spille en stadig mindre betydning socialt og politisk – se overvejelser over det polyfaktuelle samfund.

⁵ Simons begreb om 'rules of thumb' bliver senere til et begreb om *bounded rationality* og som han igen senere videreudvikler til begrebet om heuristikker, som styrende for menneskelige handlinger.

output altså de processeringsprocesser, der tilsyneladende styrer den menneskelige eksistens. Dette metodemæssige greb bliver altdominerende for forståelsen af mennesket, og det er naturligvis derfor at kvantitative metoder, særligt med det randomiserede kontrollerede eksperiment bliver guldstandarden for psykologisk forskning og undervisning over det meste af kloden. Her kan input systematisk opdeles og tilføres en eksperimentgruppe, mens en kontrolgruppe ikke modtager input og output kan systematisk aflæses. Kærlighed, sprog, historie, mening, emotioner, konflikter, bevidsthed, politik og økonomi og meget andet spiller en begrænset rolle i forvaltningspsykologien fordi disse fænomener er vanskelige at efterprøve inden for rammerne af de stringente metodemæssige regler, som dominerer brugen af kvantitative metoder.

Konsekvensen af at forvaltningspsykologien bliver dominerende betyder, at det, der er metodemæssigt muligt for psykologien at beskæftige sig med og udsige noget om beskæres betydeligt. Betoningen af de metodemæssige dimensioner bliver så dominerende, at mainstreampsykologiens evne til at producere ny viden indskrænkes og svinder langsomt ind til stort set ingenting. Denne faglige og forskningsmæssige indskrænkning viser sig særligt historisk, hvor psykologien fra dens fødsel var en af de dominerende videnskaber i den offentlige diskurs, til at psykologiens rolle langsomt er svundet ind til stort set ingenting i dag. Hvis vi kort sammenligner den dominerende rolle som psykologien havde i begyndelsen af det tyvende århundrede med den rolle som psykologien har i begyndelsen af det enogtyvende århundrede i det offentlige rum og i forhold til andre videnskaber, så bliver konsekvensen af forvaltningspsykologiens indtog tydelig. Jeg vil kort skitsere denne historiske udvikling: I begyndelsen af det tyvende århundrede forandrer Freud og hans udvikling af psykoanalysen grundlæggende det vestlige menneskelige menneskes syn på den menneskelige seksualitet, begær og selvforståelse. Udviklingen af psykoanalysen sætter dybe spor i kunst, kultur, politik og i en lang række andre videnskaber. Også anden psykologisk forskning er med til at sætte psykologien på det akademiske verdenskort eksempelvis udviklingen af behaviorismen, Binet og Simons udvikling af intelligenttesten og Piagets udviklingspsykologi spiller en væsentlig rolle. I midten af det tyvende århundrede var Skinner en verdens 10 mest citerede forskere, mens psykologiske forskere som Rogers og Maslow havde stor

indflydelse på både tilrettelæggelsen af den pædagogiske praksis og på arbejds- og organisationspsykologien i den vestlige verden. Men samtidigt med at forvaltningspsykologien vinder frem inden for den moderne psykologi i slut 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne, så forsvinder psykologien langsomt ud af det offentlige og akademiske liv som en faktor, der har betydning. Den amerikanske pædagogiske forsker Bloom observerer i 1978 i "Closing of the American mind": "Psychology is mysteriously disappearing from the social sciences. Its unheard-of success in the real world may have tempted it to give up the theoretical life" (Bloom, 1987). I 1992 konstaterer Kvale ligeledes, at mainstreampsykologiens forsimplede og formaliserede menneskesyn som forvaltningspsykologien repræsenterer, ikke længere har noget at byde ind med i forhold til den kompleksitet, som den moderne menneskelige eksistens er konfronteret med. Kvale konkluderer: "The current emptiness and irrelevance of a psychological science to culture at large may be due to psychology's rootedness in modernity, in the study of the logic of an abstracted 'psyche', which is out of touch with a postmodern world (We leave out here the issue whether modern psychology was ever adequate for understanding modern man)" (p. 52). I dag er psykologien stort set forsvundet ud af den offentlige debat og dets indflydelse på andre videnskaber er minimal. De fleste psykologiske tidsskrifter ligger med en beskedne impact factor på mellem to og tre.

Men selvom forvaltningspsykologien har trukket sig ind i sig selv i en teoretisk pindsvineposition, så slipper den ikke fri af at tilfældets logik, som langsomt indhenter den. Det viser sig for mig at se i den replikationskrise, som den mest 'højvidenskabelige' del af den moderne psykologi er havnet i. Replikationskrisen drejer sig om, at en lang række eksperimentelle undersøgelser inden for forskellige områder af psykologien ikke kommer frem til de samme resultater, hvis de gentages. Replikation er et vigtigt kriterium indenfor særligt naturvidenskabelig forskning fordi det peger på, at en undersøgelse har en høj grad af intern reliabilitet og validitet, hvis dens resultater kan gentages. Hvis den samme undersøgelse gentages af et andet forskerteam end det, der oprindeligt havde lavet undersøgelsen, og det nye forskerteam følger nøjagtigt de samme metodemæssige forskrifter, som udarbejdet af det første forskerteam, så skulle det ideelt set være muligt for det andet forskerteam at nå frem til nøjagtigt de samme resultater, som det første

forskersteam opnåede. Så er der en høj grad intern reliabilitet, hvilket vil sige, at der ikke er fejl ved forskningsdesignet, og nok så vigtigt, så er det fænomen, som undersøges, stabilt over tid, hvilket er forudsætningen for at undersøgelsen er valid, hvilket vil sige, at undersøgelsen undersøger det fænomen, som den har til hensigt at undersøge. Problemet som replikationskrisen peger på er, at når man gentager en række eksperimentelle psykologiske undersøgelser, som følger strikte metodemæssige forskrifter som forvaltningspsykologien opstiller, så er det ikke muligt at opnå de samme resultater. I en større analyse gennemført af Brian Nosek viser det sig, at i gennemsnitlig kan kun 36% af alle empirisk kvantitative studier repliceres inden for psykologien (Wiggins et. al, 2019). Nosek undersøger primært kvantitative undersøgelser udgivet høj-impact faktor tidsskrifter, altså empiriske undersøgelser, der er udgivet i tunge empiriske tidsskrifter (Biswas-Diener et. al, 2020). Kvantitative socialpsykologiske forsøg ligger helt nede på 23%, mens eksperimentelle kognitive studier ligger på 53%. Indimellem ligger eksperimentelle studier, der undersøger læring, hukommelse og kognition på 48%, mens studier, der har undersøgt sociale forhold kan repliceres i 29% af tilfældene. Med andre ord, så peger replikationskrisen inden for psykologien på, at der er noget grundlæggende galt med den måde, som mainstreampsykologien bedriver forskning på.

Den forventelige reaktion fra psykologer inden for forvaltningspsykologien er naturligvis at argumentere for, at der er behov for et endnu stærkere fokus på metoder. I lyset af replikationskrisen har Kahnemann (2011) argumenteret for at empirisk psykologisk forskning er a "mess" og det er nødvendigt, at psykologisk forskning skal have "cleaned up its act". Den gængse respons på replikationskrisen er således at fokusere på metodemæssige tematikker eksempelvis større sample, mere fokus på falsifikationsmuligheder og open access til reviews (Wiggins et. al, 2019). Ved at betone tilfældigheden som en central gestalt er mit argument et andet, nemlig at argumentere for, at problemet ligger i det psykologiske genstandsfelt, som ikke kan tematiseres på samme måde som et naturvidenskabeligt forskningsfelt. Hvis vi ser på Noseks tal, så peger de jo på, at så snart menneskelig social interaktion er på spil, så bliver det markant vanskeligere at reproducere resultaterne, mens når det gælder kognitive processer, hvor der ofte er tale om enkeltpersoner, der skal løse afgrænsede opgaver alene i et lukket rum, så stiger replikationen markant til ca. 50%. Det tyder med andre ord på, at der er noget uforudsigeligt og foranderligt over menneskelig interaktion, som ikke lader sig

reproducere i stringente eksperimentelle undersøgelser. Det peger videre på, at psykologiens replikationskrise ikke alene drejer sig om metodemæssige spørgsmål, men må inddrage spørgsmålet om, hvad der kendetegner psykologiens genstandsfelt. Psykologiens replikationskrise understøtter mit argument om, at tilfældigheden er en væsentlig betingelse for den menneskelige eksistens og dermed det helt naturlige genstandsfelt for en kvalitativ psykologi.

Tilfældets psykologi – konstruktivt betraget?

Nu bevæger vi os væk fra kritikken til at beskæftige os mere med den konstruktive del af en kvalitativ psykologi baseret på det tilfældige. I det følgende vil jeg pege på særligt tre aspekter, som jeg finder, er væsentlige for en kvalitativ psykologi: Betoningen af det sociale, det konkrete og meningsaspektet. Selvom jeg behandler disse aspekter adskilte, så hører de naturligvis sammen.

Det tilfældige møde og udviklingen af det sociale

Et af de mest underbelyste områder af psykologien er forståelsen af det sociale. Det er forbløffende, at mainstreampsykologien den dag i dag tilsyneladende kan blive ved med at undre sig over, at mennesket kan/skal forstås som grundlæggende forankret i det sociale. Der er en vedvarende diskussion inden for den psykologiske forskning, en forskning som jeg ofte møder den gennem mine studerende, hvor diskussionen fortsat går på om mennesket skal forstås som en social eller individuel størrelse. Som allerede Hegel pegede på for et par hundrede år siden, så hviler spørgsmålet om individualitet og socialitet på en falsk dikotomi (Pippin, 2000). Som Hegel påpeger i sine analyser, så forudsætter individ og socialitet hinanden, og kan aldrig være hinandens modsætninger. Som jeg var inde på indledningsvist, så kalder begrebet om tilfældigheden på, at det sociale betones og udvikles yderligere i en kvalitativ psykologi. At der opstår tilfældigheder, forudsætter for mig at se netop, at der eksisterer autonome andre, der også har intentioner og naturligvis har disse intentioner med til mødet med mig og omvendt, og det er derudfra, at det tilfældige udspringer. Tilfældigheder peger på det uforudsigelige i sociale situationer. Og det sociale eksisterer netop fordi, der eksisterer andre mennesker, der eksisterer en andethed, der er afgørende for min autonomi. Netop at der er eksisterer andre og en andethed er med til at konstituere tilfældigheder/tilfældets psykologi. Med

betoningen af det tilfældige peges der på, at psykologien her savner begreber for, hvad sker i hverdagens sociale interaktion, hvor det uforudsete skabes som en konsekvens af mødet. Meget af den klassiske socialpsykologi har paradoksalt nok ikke fokus på mødet, men derimod alene opmærksom på de planer og holdninger, som individet bringer med til mødet med den anden, og hvordan disse transformeres gennem mødet. Her kan nævnes den omfattende social-psykologiske forskning i konformitet, hvor andre forsøgspersoner forsøger at manipulere forsøgsindividet til at ændre adfærd, holdning eller planer (Asch mfl.). Den sociale situation betragtes med mistro, og den anden som en hæmmende aktør i forhold forsøgspersonen. Der er ingen forståelse for at mødet kan betragtes transformerende ud over de forventninger, intentioner eller planer som individerne hver især bringer med til mødet. Der er ganske enkelt brug for en kvalitativ psykologi, som har fokus på mødet og den anden, som grundlæggende for individets konstitution (Buber, 2013; Honneth, 1996).

Det vigtige er i denne sammenhæng at fokusere på og tænke inden for rammerne af det tilfældige. For ud at udvikle forståelsesrammen af det tilfældige vil jeg i denne sammenhæng trække på renaissancefilosoffen Michiavelli, som netop tager udgangspunkt i, at tilfældighederne råder i verden, og at vi konstant konfronteres med dem. Michiavelli tager udgangspunkt i den praktiske verden, han er optaget af at udforske det politiske liv, optaget af at give gode råd til kommende fyrster og herskere (Michiavelli, 2016). Således er udgangspunktet for Michiavelli det han kalder *fortuna*, altså det man kan kalde det gode tilfælde. I den danske udgave er det oversat med begrebet ”held”. Det centrale for Michiavelli er ikke om tilfældet råder, men derimod om, hvordan vi fortolker, forstår og bruger de tilfældigheder, vi konfronteres med i hverdagen: ”Af og til har jeg tænkt på dette og har nærmet mig den holdning. Men for ikke helt at aflive vores frie vilje mener jeg, at det nok kan passe, at heldet afgør halvdelen af vore handlinger, men også at det lader os styre omtrent den anden halvdel” (2016, p. 107). Det interessante for Michiavelli er, at han ikke stiller spørgsmål ved, om den sociale eksistens består af tilfældigheder. Det gør den. Det interessante er, hvad vi gør i forhold til tilfældet og det vigtige for Michiavelli er at vi lærer at handle og reflektere i forhold til de tilfældigheder, som møder os. For Michiavelli kræver tilfældet et forståelsesarbejde og en aktiv forholden sig: ”Jeg mener helt klart, at det er bedre at være fremfærende end

forsigtig. Heldet er en kvinde, og vil man holde på hende, er man nødt til at slå og puffe hende. Man ser jo, at hun lettere lader sig besejre af dem, der gør sådan end af dem, der går køligt til værks” (2016, p. 109). Man må med andre ord ikke lade sig styre af tilfældet, men søge at gribe de muligheder, der ligger i de tilfælde, som man konfronteres med. Der er for mig at se to pointer hos Michiavelli. Den ene pointe er, at vi skal lære at leve med og konstant søge at mestre fortuna – særligt i forhold til at være i stand til at realisere et større gode. Vi må ikke lade os underkaste tilfældighederne, men vi må derimod gribe dem og søge at mestre dem. Den anden pointe Michiavelli har er, at vi skal lære at handle klogt og det at handle klogt i forhold til tilfældet indbefatter, at vi netop ikke skal følge en bestemt forudbestemt metode: ”Men samler vi os om enkelte tilfælde, ser man, hvordan en fyrste har fremgang i dag og går til grunde i morgen, uden at hans natur eller egenskaber har ændret sig synligt” (2016, p. 108). Hvis vi skal realisere et større gode, så skal vi netop ikke følge en bestemt allerede fastlagt metode. Og det er egentligt den pointe jeg gerne vil frem og som jeg gerne vil fremhæve i forhold til tilfældets psykologi. Altså det, der er vigtigt, hvis et større gode som eksempelvis at hjælpe et andet menneske skal realiseres, så skal psykologiens pædagogiske dimensioner i langt større grad være rettet mod at lære at håndtere det konkrete tilfælde og det tilfældige. Baggrunden for denne pointe er naturligvis igen forvaltningspsykologiens praktiske implikationer, som er rettet mod, at alle praktikere skal følge bestemte manualer og forskrifter på nøjagtigt samme måde, når de intervenerer i forhold til en bestemt problemstilling. Hvis vi tager Michiavelli alvorligt her, så skal vi gøre lige præcist det modsatte. Vi skal forsøge at forstå det tilfælde, som vi står over for, og handle adækvat i forhold til netop dette særlige tilfælde. Hvis vi handler på samme måde hver gang, så er vi tvunget til at fejle.

Forskning i det konkrete, i enkelttilfældet og det relationelle

En anden konsekvens af en kvalitativ psykologi funderet på tilfældet er, at vi må have fokus på det konkrete. Det konkrete må i denne sammenhæng forstås ikke som det tinglige, men derimod som det relationelle. Der er formentligt ingen, der har formuleret det mere præcist end Marx i *Grundrisse*: “The concrete is concrete because it is a combination of many determinations, i.e. a unity of diverse elements. In our thought it therefore appears as a process of synthesis, as a result, and not as a starting point, although it is the real starting point and, therefore, also the starting point of observation and

conception” (Marx, 1993, p. 34). Det konkrete er i følge Marx bestemt af de relationer, som det er en del af, og vores analyser må begynde med det konkrete i forståelsen det relationelle, frem for en abstrakt forståelse af individualitet og socialitet, som kendetegnede forvaltningspsykologien. Vores analyse må bevæge sig frem mod det konkrete som Marx understreger i sine Feuerbach-teser. Hvis vi vender os mod psykologien, så er det tankevækkende, at psykologien som videnskab har taget kvantespring fremad gennem grundige studier af konkrete enkelttilfælde med fokus på det relationelle (Kvale, 2003). Her vil jeg kort eksemplificere med Freuds videnskabelige undersøgelser som eksempel, men jeg kunne også have nævnt Piagets, Skinner, Festingers, Milgram eller Zimbardos forskning. Hvis vi fokuserer på Freud, så ligger der et enormt paradoks i Freuds forhold til mainstreampsykologien. På den ene side er der vel ingen enkelt retning/person, der har øvet større indflydelse på det vestlige menneskes selvforståelse, på vores kultur, kunst og også udøvelsen af psykologi i praksis end Freud og den psykoanalyse, han udvikler. Men på trods af, at psykoanalysen og Freud på mange måder har skabt fundamentet for den moderne psykologi, så har den moderne forvaltningspsykologi det vanskeligt med psykoanalysen primært fordi den jo ikke lever op til de kvantitative metodekrav, der er så definerende for mainstreampsykologien i dag. Hvis Freud rejste sig af graven og i dag søgte ind som ph.d.-studerende på Aarhus Universitet, så ville han blive blankt afvist. Der er ingen klare hypoteser i hans design, sample er for lille, der er klare selektionsbias, interventionen er ikke velbeskrevet, der er ingen kontrolgruppe og der er ingen klare målbare outcome mål. Set ud fra forvaltningspsykologiens side, så repræsenterer Freud ganske enkelt ikke en videnskabelig psykologi, selv om han, paradoksalt nok, er den, der har skabt den vigtigste psykologiske teori af alle. Vi kan dog lade os inspirere af Freuds ”metode”, hvis vi skulle forsøge at konkretisere hvordan man kunne udvikle en metodisk tilgang til en kvalitativ psykologi, hvor der er plads til at udforske tilfældet: 1) udvikling af teorier og begreber (”hypoteser”) opstilles og udvikles løbende som en del af forskningsprocessen. 2) sample bør kun indeholde meget få personer (lidt men godt ligesom mad på en fransk restaurant), som undersøges over tid og relationelt – dvs med fokus på hvilke relationer (nutidige, fortidige og fremtidige), der konstituerer personen, og hvordan disse relationer ændrer sig over tid. 3) forskeren forsøger ikke at etablere en distance til den/de personer vedkommende undersøger, men engagerer sig i undersøgelsesprocessen, og gør sit eget

engagement til en del af forskningsprocessen, 4) mulige hændelser beskrives grundigt og det er vigtigt, at der hele tiden er en åbenhed overfor den uventede hændelse/tilfældighed, og den betydning som den kan have for forskningsprocessen, 5) sidst men ikke mindst, ”outcome” kan ikke standardiseres, men må forstås i forhold til det enkelttilfælde, der undersøges. Eksempelvis er Freud er kendt for, at ’outcome’ i hans interventioner kunne komme i mange former og at man på ingen måder kunne forudsige, hvad der helt præcist ville føre til ændringer i patientens adfærd. Freud var optaget af hvorvidt de mennesker, som han undersøgte ændrede adfærd, begyndte at drømme anderledes, ændrede holdninger til andre, således kunne ’outcome’ vise sig på mange måder. Afslutningsvist, så peger Freud også på en mulighed for, hvordan en opøvelse i tilfældighedens psykologi kunne foregå. Freud foreskriver, at ethvert forståelsesarbejde forudsætter en kategorisk åbenhed overfor tilværelsens små tilfældigheder: En fortalelse, en forglemmelse, en vittighed, en fejltagelse eller en halv glemte drøm er måske ikke ligegyldige hændelser men afgørende indsigter, der åbner for dynamiske forståelser af det enkelte menneskes eksistens og for at forstå disse tilfældigheders betydning forudsættes åbenhed. Freud forstod, at en kategorisk åbenhed er ikke noget der bare er medfødt eller eksisterer sig i selv. Det er en sensibilitet, der kræver hård og vedvarende træning at opøve og fastholde.

Fokus på forståelsesarbejde og skabelsen af mening

Det sidste begreb, som jeg vil fokusere på, er meningsbegrebet. Som allerede nævnt, så har den klassiske humanistiske psykologi gjort et stort stykke arbejde ved at insistere på at meningsbegrebet er af afgørende betydning for psykologien (Giorgi, 1970). I denne sammenhæng vil vi forfølge denne ide, men udvikle meningsbegrebet, så det rettes mere mod det tilfældige og mod det sociale forståelsesarbejde. Oplevelsen af det tilfældige står i et dialektisk forhold til meningsbegrebet forstået på den måde, at konfrontationen med det tilfældige kalder på mening og på et forståelsesarbejde. Vi trækker lynhurtigt på de kulturelle idealforestillinger for at forstå, hvorfor dette eller hint sker i mit liv. Der ligger med andre ord en drivkraft i retning af, at vi som eksisterende individer altid producerer mening med de tilfældigheder vi møder, vi er med Merleau-Pontys ord ”dømt til mening” (Merleau-Ponty, 1981). Vi benytter ofte de idealforestillinger, som kulturen stiller til rådighed: Det var guds, skæbnen, nødvendigheden eller noget prædestineret i min natur, der gjorde at dette eller hint hændte og det fik denne betydning for mit liv. Problemet er,

som tidligere beskrevet, at de kulturelle idealforestillinger, som kulturen stiller rådighed mistet deres legitimitet (Lyotard, 1996), og det kræver, at vi i høj grad investerer os selv og hinanden i det forståelsesarbejde, som konfrontationen med det tilfældige ligger op til og det er dette sociale forståelsesarbejde, som en kvalitativ psykologi skal studere. Jeg vil i denne sammenhænge trække Festingers overvejelser om kognitive dissonans som illustration på det sociale forståelsesarbejde som tilfældet ligger op (Festinger, 1957). Kognitiv dissonans ligner på mange måder det dialektiske forståelsesarbejde, som tilfældets psykologi kalder på. Festinger udviklede sin teori om kognitiv dissonans på baggrund af sin deltagelse som skjult observatør i en dommedagskult, der mente at jorden gik under på en bestemt dato. Det skete som bekendt ikke, og der opstod en diskrepans mellem medlemmernes forståelse af verden og af dem selv i forhold til, hvad der rent faktisk skete. Denne kognitive dissonans blev oplevet som særdeles pinefuld for medlemmerne af kulten, og den medførte, at medlemmerne blev tilskyndet til at revurdere dele af deres verdensforståelse og deres forståelse af dem selv i forhold til det, der (ikke) var sket. Således indrømmede perifere medlemmer af dommedagskulten, at de nok havde gjort sig selv lidt til grin, mens mere dedikerede medlemmer af dommedagskulten (som havde solgt deres hjem og opgivet deres arbejde) ikke ændrede de grundlæggende antagelser om jordens undergang. Disse dedikerede medlemmer omformulerede i stedet hændelserne således, at jorden netop ikke var gået under, fordi medlemmerne af dommedagskulten havde været så stærke i troen, som de rent faktisk havde været og havde dermed været medvirkende til, at jorden ikke var gået under (Festinger, 1957). Det uventede sker for medlemmerne af Festingers dommedagskult og for at medlemmerne kan fastholde deres sociale relationer og deres selvforståelse, så kræver det et stykke socialt forståelsesarbejde før der bliver skabt mening med den hændelse, som de er blevet konfronteret med. Pointen er her, at det er netop disse processer, hvor vi konfronteres med det tilfældige og det efterfølgende forståelsesarbejde, som må være genstanden for en kvalitativ psykologi, som jeg ser det.

Afsluttende kommentarer

Mit ærinde med denne artikel har været at skitsere en ramme for en kvalitativ psykologi. Jeg har benyttet tilfældigheden som en prisme til at udforme nogle grunddimensioner, som kunne være de bærende elementer i en sådan tilgang til psykologien. I artiklen har

jeg argumenteret for, at tilfældighedens psykologi kunne bruges kritisk i forhold den dominerende mainstreampsykologi som har vanskeligt ved at tematisere og undersøge væsentlige aspekter ved den menneskelige eksistens. Endvidere har jeg peget på nogle konstruktive elementer, hvor jeg finder, at tilfældighedens psykologi konkret kunne løfte psykologien videre. I den forbindelse pegede jeg på en udvikling af meningsbegrebet, det relationelle og betoningen af det sociale. Afslutningsvist vil jeg kort gøre mig nogle overvejelser over vidensbegrebet og hvordan tilfældighedens psykologi kunne fungere ind i en videnskabelig sammenhæng. Som udgangspunkt så må mennesket naturligvis forstås som skabende. Konfronteret med tilfældigheden må mennesket grundlæggende set forstås som kunstner i sit eget liv, og psykologien som videnskab må lade sig inspirere af de kunstneriske videnskaber, som studerer betingelserne for den skabende proces, der udfolder sig dialektisk mellem meningsskabelse på den ene side og den meningsfortabelse på den anden. Det afgørende er, at psykologien finder sit særlige genstandsfelt og bygger sin egen videnstradition op derfra, og dermed bidrager til et konstruktivt samspil med andre videnskabsretninger.

Referencer

- Bloom, A. (1987) *The closing of the American mind*. New York: Simon and Schuster
- Biswas-Diener, R. & Diener, E. (2020) *Fundamentals of Social Psychology*. Noba Textbook Series: Psychology. Champaign, IL: DEF Publishers.
- Buber, M. (2013) *I and Thou*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Festinger, L. (1957) *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Giorgi, A. (1970) *Psychology as a human science. A phenomenologically approach*. Harper & Row: New York.
- Hacking, I. (1990) *The Taming of Chance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Honneth, A. (1996). *Struggle for recognition: The moral grammar of social conflicts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking fast and slow*. New York, NY: Farrar, Straus & Giroux.
- Kvale, S. (1977). Dialectics of remembering. In N. Datan & H.W. Reese (Eds.), *Life-span developmental psychology: Dialectical perspectives on experimental research*. New York, NY: Academic Press.
- Kvale, S. (1992) *Psychology and postmodernism*. London: Sage.
- Kvale, S. (2003) The Psychoanalytical interview as inspiration for qualitative research. I: P.M: Camic, J.E. Rhodes & Yardly (red.), *Qualitative research in Psychology. Expanding Perspectives in Methodology and Design*. Washington: American Psychological Association.
- Liotard, J-F. (1996) *Viden og det postmoderne samfund*. Århus: Sjakalen.
- Mzarx, K. (1993) *Grundrisse. Foundations of the Critique of Political Economy*. London: Penguin Books.
- Merleau-Ponty, M. (1981). *Phenomenology of perception*. London, England: Routledge & Kegan Paul.
- Machiavelli, N. (2016) *Fyrsten*. København: Gyldendal.
- Nielsen, K. (1999). *Musical Apprenticeship: Learning at the Academy of Music as Socially Situated*. Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.
- Nielsen, K. (2018). Kierkegaard and the modern search for self. *Theory & Psychology*, 28(1), 65-83. <https://doi.org/10.1177/0959354317742741>
- Parker, I. (2005) *Qualitative Psychology: Introducing Radical Research*. Maidenhead: Open University Press.

- Piketty, T. (2014) *Capital in the twenty-first century*. Cambridge Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pippin, R.B. (2000) "What is the Question for which Hegel's Theory of Recognition is the Answer?" *The European Journal of Philosophy*, vol. 8, no. 2.
- Reinertsen, A. (2020). Barnehagepedagogikk og politikk som det å vise nomadisk venting, *Nordic Studies of Education*. Vol. 40, No. 3, pp. 286–304
- Sköld, A. B. (2021) Where is Tyche? Bringing the ‘hap’ back into Happiness. *International Review of Theoretical Psychologies*, vol 1, no. 2, pp. 152-163.
- Sköld, A. B. & Roald, T. (2021). An Existential Structure of Love. *The Humanistic Psychologist*, 49(3), 369-380. <https://doi.org/10.1037/hum0000165>.
- Simon, H. (1957) *Models of man: social and rational: mathematical essays on rational human behavior in a social setting*. New York: John Wiley.
- Simon, H. (1947) *Administrative behavior: a study of decision-making processes in administrative organization*. New York: Macmillan.
- Wiggins, B.J. & Christopherson, C.D (2019). The Replication Crisis in Psychology: An Overview for Theoretical and Philosophical Psychology. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 2019, Vol. 39, No. 4, 202–217, <http://dx.doi.org/10.1037/teo0000137>.
- Wittgenstein, L. (1969) *On certainty*. Ed. by G. E. M. Anscombe and G. H. von Wright. Oxford: Basil Blackwell.
- Wundt, W. (1862) *Beiträge zur Theorie der Sinneswahrnehmung*, Berlin.

About the author:

Klaus Nielsen is Professor in Educational Psychology, Aarhus University. His academic interests are among other things learning in practice, the politics of psychology and qualitative psychology.